

MUZEUL UNIRII DIN IAȘI - O ISTORIE A PALATULUI PRIN RENOVĂRI -

DE

MARCELINA-BRÎNDUȘA MUNTEANU

Dificultățile binecunoscute, întâlnite în momentul realizării unui muzeu de istorie generală, se amplifică evident atunci când se încearcă organizarea unei instituții muzeale destinată cinstirii unor personalități sau evocării unor evenimente istorice deosebite. Dacă în primul caz o problemă majoră o constituie imensitatea materialului, muzeograful fiind nevoit să selecteze foarte riguros cele mai reprezentative exponate, pentru celelalte situații amintite chiar achiziționarea patrimoniului reprezintă un drum sinuos. Realizarea interioarelor trebuie să corespundă în detaliu cu epoca pe care o ilustrează dar, mai ales, obiectele trebuie să fi aparținut, sau măcar să fie în concordanță cu gusturile, deprinderile, caracterul personalității evocate. Când se încearcă surprinderea, prin mijloace specifice muzeologiei, a unui act istoric important, posibilitățile de realizare se îngustează și mai mult.

Există și cazuri, ca cel al Muzeului Unirii, în care demersul muzeografic este mult ușurat. Clădirea în sine, înmănunchind multiple semnificații, constituie ea însăși primul și cel mai valoros exponat de muzeu. Chiar golit de orice mobilier, edificiul constituie un punct de atracție. Pledează în acest sens vechimea construcției, stilul arhitectonic, așezarea în peisajul urban (situându-se pe celebra stradă Lăpușneanu) și cu precădere destinul istoric de excepție, casa fiind reședința unora dintre cei mai mari conducători ai neamului nostru, locul unde, în momente de cumpănă, s-au adoptat decizii hotărâtoare pentru țară.

Tocmai importanța acestei clădiri, ca și situația specială în care se află în momentul actual, ne-au determinat în lucrarea de față să ne oprim mai ales la momentele cruciale din existența oricărei construcții vechi: renovări, restaurări, modificări de structură etc., toate fiind operații pretențioase, care au putut determina și schimbări față de înfățișarea inițială.

O documentare exhaustivă asupra acestui subiect nu poate însă fi făcută decât în timp. Deși la Iași s-au publicat suficiente monografii, studii,

ghiduri, pliante, acestea nu au amintit decât în treacăt monumentul pe care îl avem în atenție, aceleași informații repetându-se invariabil. Din categoria lucrărilor de specialitate care se resfrâng asupra problemei fac parte doar două studii scurte, referindu-se în general la istoricul palatului.

Primul, aparținând istoricului Dan Berindei¹, insistă cu precădere asupra proprietarilor succesivi, până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Lucrarea Mariei Huminic-Teclean² include, în anexe, o parte din documentele ce formează conținutul mapelor referitoare la clădirea Muzeului Unirii aflate în fondurile Arhivelor Statului Iași³.

Dacă în unele apariții editoriale se regăsesc referiri scurte, dar exacte și prețioase pentru stabilirea unor detalii arhitectonice⁴, există și abordări total neștiințifice, incluzând nenumărate erori și date false⁵.

Pe plan local, pentru reconstituirea trecutului clădirii, sunt de neînlocuit documentele rămase inedite la Arhivele Statului din Iași, precum și cele aflate în Arhiva Complexului Muzeal Național "Moldova". Acestea din urmă, deși încă nesistematizate, arhiva aflându-se în reorganizare, conțin date precise asupra intervențiilor masive ale constructorilor, în anii '60, perioadă în care s-au întreprins cele mai mari lucrări de acest gen din istoria clădirii. De asemenea, subiectul abordat a putut fi completat prin cercetarea fondului de documente aflate în posesia Direcției Monumentelor Istorice din București.

O primă și majoră lacună, neacoperită până la momentul actual, se referă la data exactă a construirii monumentului, necunoscut fiind și numele arhitectului care l-a proiectat. După o datare aproximativă, putem plasa acest monument la începutul secolului al XIX-lea, deoarece în 1819 casa figura deja în planul Bayardi⁶. Pentru datarea în această perioadă pledează și elementele arhitectonice ale clădirii (scara interioară, salonul rotund) care apar în arhitectura din Iași după 1775.⁷

În 1831, clădirea se afla deja în posesia celui de-al treilea proprietar cunoscut, Mihalache Cantacuzino-Pășcanu, după ce în prealabil aparținuse logofătului Costache Catargiu (despre care nu putem ști dacă a fost ctitorul), iar mai apoi hatmanului Constantinică Palade⁸. Primele reparații și

¹ Dan Berindei, *"Palatul Cuza" din Iași și proprietarii săi din secolul XIX* în BMI, XL, 1971, 1, p. 49-52.

² Maria Huminic-Teclean, *Documente din secolul al XX-lea privind palatul Alexandru Ioan Cuza din Iași*, în CI, XI, 1980, p. 687-711.

³ ASI, Primăria Municipiului, dosar 337/37, Creditul Urban, dosar 414.

⁴ Dan Bădăraș, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 333.

⁵ Aurora Fechei, *Monumente arhitectonice ieșene*, Iași, 1991, p. 31.

⁶ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 49.

⁷ Dan Bădăraș, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 330.

⁸ ASI, Creditul Urban, dosar 414, f. 21; ADMI, *D.M.I.*, dosar 2050, f. 13-16.

modificări le efectuează cel de-al treilea proprietar cunoscut⁹. Compararea câtorva planuri urbanistice datând din prima jumătate a secolului al XIX-lea (1813¹⁰, 1819¹¹) cu cel din 1857¹² nu este relevantă în ceea ce privește modificările arhitectonice sau structurale ale clădirii.

Ca reședință a domnitorului Unirii, Alexandru Ioan Cuza, casa a fost reamenajată și transformată, potrivit noii destinații. Statutul proprietății nu a fost schimbat, ea fiind închiriată instituției domnești, între 1859-1863, de către Maria (Ghica) Cantacuzino-Pășcanu. Deși locuită doar sporadic de către domnitor, aflat mai cu seamă la București, cei cinci ani au fost suficienți pentru ca edificiul să rămână în memoria colectivă sub numele de "palatul Cuza". La parter era încartiruită garda (care avea un corp și la stradă)¹³, iar alt spațiu era destinat bucătăriei. Apartamentele domnești erau amenajate la etaj.

Atât timp cât palatul a aparținut urmașilor Mariei Ghica, casa a mai cunoscut o singură renovare, de suprafață, dar de mare importanță, care i-a schimbat sensibil înfățișarea: în 1872 au fost incluse elemente ale stilului austriac, întemeiat pe motive pseudo-gotice și pe îmbogățiri ornamentale, stil ale cărui elemente influențau arhitectura în Moldova pe la 1870¹⁴.

Începând cu anul 1886, timp de peste o jumătate de secol (până în 1937), clădirea a devenit proprietatea Societății de Credit din Iași. Perioadă oarecum nefastă, în decursul căreia construcția a suferit numeroase modificări structurale dictate, pe de o parte, de moda „înnoirilor”¹⁵ de la începutul secolului al XX-lea (care nu se rezuma numai la ornamentații, ci urmărirea îmbunătățirea gradului de confort), iar pe de alta, datorită schimbării destinației clădirii (parterul fiind închiriat, adăpostea numeroase prăvălii, la etaj funcționând Societatea Creditului Urban). Singurul fapt pozitiv din această perioadă este atitudinea, devenită constantă din 1900, a Serviciului de urbanism al Primăriei Iași, foarte exigentă în privința modificărilor arhitecturale. Orice modificare, potrivit documentelor de arhivă, se putea realiza numai în urma unor serioase motivații și documentații¹⁶.

Privind retrospectiv, observăm cu ușurință cum cerbicia funcționarilor de la primărie a fost înșelată, obținându-se autorizații pentru

⁹ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 51.

¹⁰ ASI, Planuri și hărți, nr. 125, Planul unor ulițe din Iași.

¹¹ ASI, Planuri și hărți, nr. 447, Plan iconografic al orașului Iași- inginer Bayardi.

¹² ASI, Planuri și hărți, nr. 522, Planul orașului Iași de Peytavin.

¹³ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 52.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Florin Buimestruc, *Un aspect al urbanismului la Iași la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în CI, XI, 1980, p. 35.

¹⁶ ASI, Primăria Municipiului, dosar 337/37.

efectuarea unor modificări, mici, dar în repetate rânduri. Numai între anii 1903 și 1905 s-au operat patru modificări:

- în 25 aprilie 1903 este aprobată cererea pentru ca "Palatul Societății Creditului Urban să deschidă soclul grilajului actual al grădinii dinspre strada Lăpușeanu o intrare în dimensiune de cca 2 m", se adaugă și un geamlâc din scânduri¹⁷;

- în urma altei cereri se ridică un corp de clădire, alipit de palat, dărâmat în urma bombardamentelor din cel de-al doilea război mondial;

- la 23 decembrie 1904, Societatea pentru comerțul cu mașini *Bourne & Co.* din Iași, chiriașă în Palatul Creditului, primește autorizație "să mărească vitrina [...]. înlocuind bolțile actuale cu traverse din fier dublu T, bine prinse și ancorate în zidărie. Ușile se vor deschide înăuntru; atât fereastra, cât și ușa, vor avea ruletă de fier..."¹⁸.

- la 29 septembrie 1905 se obține acordul pentru dărâmarea bolților plafoanelor din spațiul ocupat de magazinul de mașini de cusut Singer;

Până în 1916 s-au efectuat mai ales lucrări de întreținere, dar atrage atenția autorizația din 28 decembrie 1910 prin care se permitea "a înlocui cu o vitrină mare deschizăturile mici ale fațadei din dreapta, cât și a coborâ parchetul la nivelul trotuarului. Platforma va trebui să fie susținută cu grinzi verticale și orizontale..."¹⁹

Paradoxal, a fost necesar un dezastru de proporții, cel al armatei române la începutul primului război mondial și retragerea în Moldova, pentru ca palatul să-și recapete importanța. Între 26 decembrie 1916 și 23 aprilie 1919, regele Ferdinand Întregitorul a locuit și lucrat aici. Despre acest moment regina Maria avea să-și amintească următoarele: „Se pregătește o casă pentru Nando, căci Cartierul General se va muta la Iași [...]. M-am dus să văd cum i se orânduiește casa; e destul de frumoasă, mare și luminoasă, e palatul în care a locuit pe vremuri Cuza”.²⁰ Modificările firești pentru această nouă etapă, nu ne sunt cunoscute în detaliu, dar existența lor se deduce din solicitările de despăgubire ale Societății Creditului Urban, de după război, estimate la 155.000 lei, din care 60.000 lei pentru "stricăciuni și distrugeri aduse acestui palat"²¹. Proporțiile acestor distrugeri par însă mai mici în optica Comisiei Județene Iași (care s-a ocupat de evaluarea pagubelor de război), care la 5 iulie 1920 hotărăște:

¹⁷ *Ibidem*, I, 1.

¹⁸ *Ibidem*, I 32.

¹⁹ *Ibidem*, I 116.

²⁰ Maria, regina României, *Povestea vieții mele*, Iași, 1991, vol. III, p. 149.

²¹ ASI, Creditul Urban, dosar 414, f. 25.

"Având în vedere că în timpul acestei ocupațiuni din actele și depunerile martorilor reesă că s-a adus imobilului mai multe stricăciuni, transformări plus distrugerea a o parte din atenanse pentru care Comisia apreciind fixează suma de 12.000 lei, iar ca preț de refacerea lor suma de 22.248 lei 40 bani..."²².

La scurt timp, în urma incendiului care a devastat cinematograful "Mircea" (azi cinematograful "Tineretului"), în mai 1920, palatul necesită doar reparații ușoare (geamlâc, revopsirea unor camere, repararea unor ferestre). Pentru localul în care se afla librăria "Ionescu", care arsese în urma incendiului, s-a înaintat un proiect de reconstrucție, neaprobat însă de Primărie²³.

Se părea că anul 1937 inaugura o perioadă total nouă, lipsită de amenințări și griji pentru monumentul din strada Lăpușneanu, nr. 37. El a fost cumpărat de către stat, declarat monument istoric, intenționându-se organizarea unui muzeu național. S-au demolat atenansele insalubre. Începând cu 1938 în clădire funcționează Liga Culturală pentru Unitatea Tuturor Românilor și Străjeria, iar la etaj, Comisiunea Monumentelor Istorice, care, la îndemnul lui N. Iorga, amenajează, sub directa conducere a lui Rudolf Suțu, un muzeu de istorie și artă.²⁴ Activitatea micului muzeu va fi tulburată timp de câteva luni, din decembrie 1940, când „obiectele din cele șase camere au fost mutate în una singură, de către legionarii care ocupaseră toată clădirea”.²⁵

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial a coincis și cu cea mai critică perioadă din istoria palatului, aflat într-un avansat grad de uzură și ruină timp de mai mulți ani, dorindu-se la un moment dat chiar demolarea lui.

În ianuarie 1946, Comisiunea Monumentelor Istorice a repartizat Muzeului Etnografic al Moldovei trei camere în clădire, aprobare retrasă după numai o lună. Despre starea precară a întregului ansamblu, R. Suțu scrie la 5 februarie 1946 direcției Comisiunii Monumentelor Istorice următoarele: „Muzeul Etnografic al Moldovei, se pare că nu va mai putea ocupa cele trei încăperi, ce i s-au aprobat de către Comisiunea Monumentelor Istorice [...]. Clădirea Muzeului nostru a fost în trecut atinsă de două bombe incendiare, una căzând în fața, iar cealaltă în spatele clădirii. Înăuntrul Muzeului plouă”.²⁶ După patru ani, același spațiu este din nou alocat aceleiași instituții, deși între timp nu se efectuase nici o reparație.

²² ASI, Creditul Urban, dosar 414, f. 25.

²³ ASI, Primăria Municipiului, dosar 337/37, f. 146.

²⁴ Emil Diaconescu, *Tradiții ale muzeisticii ieșene*, în CI, 1971, p. 36.

²⁵ ADMI, C.M.I., nr. 2048, f. 164.

²⁶ ADMI, C.M.I., nr. 2049, f. 61.

Mutarea, la etaj, se va produce abia în 1952, colecția fiind depozitată în condiții necorespunzătoare vreme de trei ani²⁷. După relatările unor martori oculari, la fiecare coborâre sau urcare a scării, etnograful trăiau senzația prăbusirii iminente a acesteia²⁸. În 1948, invocând motive ținând de sistematizare, edilii locali, reprezentanți ai „noii ordini” instaurate în România după al doilea război mondial, hotărâsc demolarea clădirii. În serviciul cauzei frumosului edificiu s-au ridicat Gh. Ungureanu, director al Arhivelor Statului Iași și Dan Bădărău.²⁹ Acesta din urmă se adresa Comisiunii Monumentelor Istorice (care în acea perioadă se afla în plină „reorganizare” urmând a fi desființată ca organism „burghez”): „Palatul Cuza din strada Lăpușneanu fiind într-o stare de ruină ce se accentuează din zi în zi, v-am alertat cu adresa noastră nr. 42 din 7 februarie 1948 (trimisă prin Oficiul nostru de turism) la care n-am primit nici un răspuns...”³⁰.

Ca o ironie a soartei, în palatul lui Cuza și Ferdinand s-a instalat, din 1951, amplificând parcă senzația de ruinare totală a imobilului, Librăria "Cartea rusă".

Din 1953 începe, timid, renovarea, o adevărată odisee pe parcursul căreia s-au emis nenumărate devize, care au fost aprobate, apoi retrase; au fost schițate mai multe proiecte, au fost schimbați executanții, s-au succedat mai mulți arhitecți, ingineri, inspectori³¹.

Un proces verbal, încheiat la 25 aprilie 1956, între Segall Iulius, controlor revizor și Ioniță Vasile, inspector, rememorează, ca într-o cronică, încercările de salvare a palatului³². La acea dată costurile totale de restaurare erau estimate la 2.020.611 lei. Lucrările începute în 1953 au fost realizate în baza documentației întocmite de Leon Slimovici³³. Soluția adoptată s-a dovedit a fi necorespunzătoare, fiind necesară desfacerea planșeului sălii principale, după montarea parchetului. La fel s-a procedat și cu dușumelele din holul principal, demontându-se totodată și 5 sobe de teracotă.

²⁷Petre Cazacu, *Preocupări pentru organizarea unui muzeu etnografic la Iași*, în CI, 1976, p. 25-26.

²⁸ Informație comunicată de către Emilia Pavel, etnograf, fost muzeograf la Muzeul Etnografic al Moldovei, căreia îi mulțumim pe această cale.

²⁹ Ioan Opris, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, București, 1994, p. 25.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Datele despre această renovare au fost extrase din Arhivele Palatului Culturii, Iași (documentele nefiind numerotate).

³² Arhiva Complexului Național Muzeal "Moldova", Acte reparații. Muzeul Unirii, dosar 1318.

³³ *Ibidem*.

Abia în septembrie 1954 sunt oprite întreprinderile diletantiste, făcându-se apel la serviciile ISPROR București pentru realizarea proiectului tehnic³⁴.

Cu surprindere am "descoperit" ca semnatar al referatului acestui proiect pe marele arhitect și om de spirit G.M. Cantacuzino, omul de cultură împătimit de Iași, cel care vedea acest oraș ca fiind singurul din țară "în care trecutul cel mai îndepărtat al istoriei noastre este legat printr-un lanț continuu cu ziua de astăzi"³⁵. Cum marginalizarea celebrului arhitect a urmat la scurt timp, el nu a mai putut urmări în calitate oficială realizarea proiectului pe care îl supervizase.

Dosarul înaintat de ISPROR, la 23 septembrie 1954, pe baza căruia s-au realizat renovările până la sfârșitul anului 1955 cuprindea: o parte istorică, deviz și piese anexe pentru instalațiile sanitare, pentru instalația electrică, 22 planșe de arhitectură, 2 planșe de rezistență.

Printre lucrările prevăzute se număra și refacerea ferestrelor în formă de arc la parter, la fațada principală, dărâmarea corpului anexă și înlocuirea lui cu unul semicircular, conform fundațiilor și fotografiei din 1860, înlocuirea ferestrelor gotice cu ferestre de tip curent la etaj etc.³⁶

În anii următori același institut bucureștean de proiectări a refăcut documentația dar, între timp se inoculase ideea, atestată scriptic încă din februarie 1954, că palatul Cuza nu este adecvat adăpostirii Muzeului Etnografic ci, în concepția arhitectului Costescu de la Ministerul Culturii, acest palat "ar putea adăposti mai degrabă un nou muzeu mai mic, de exemplu Muzeul Cuza Vodă, urmând ca pentru Muzeul Etnografic al Moldovei să se găsească sau să se construiască o altă clădire"³⁷.

În afara tuturor responsabilităților inspectorilor activiști și ale directorilor de tot felul, întâlnim în derularea lucrărilor, așa cum am mai amintit, și un mare număr de arhitecți care, de multe ori, își suprapuneau competențele. Din lecturarea dosarelor de lucrări reținem nume de arhitecți ca: Șt. Balș (arhitect principal), H. Marcus, R. Udriș, I. Bodnărescu, Gh. Pavlu. De altfel, printre neajunsurile consemnate în 1956, în afara lipsei mâinii de lucru calificate erau amintite și dese modificări de proiect.

Precaritatea acestor îndelungate și costisitoare lucrări nu s-a dezvăluit în timp scurt, fiind bine "acoperite" cu straturi groase de

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ G.M. Cantacuzino, *Izvoare și popasuri*, București, 1976, p. 8.

³⁶ Arhiva Complexului Național Muzeal "Moldova", Acte reparații. Muzeul Unirii, dosar 1318.

³⁷ *Ibidem*.

tencuială. Cutremurul din 4 martie 1977, cu pagube minore în Iași, a scos etajul Palatului Cuza din circuitul de vizitare timp de doi ani³⁸.

Adevăratele "binefaceri" ale improvizațiilor neîntrerupte timp de patru ani (între 1953-1957) s-au văzut însă abia recent, când au fost efectuate o serie de lucrări vizând restaurarea completă a clădirii, însoțită de o documentație amănunțită asupra necesităților pe care le implică acest act.

LE MUSEE DE L'UNION D'IAȘI - UNE HISTOIRE DU BATIMENTS PAR SES RENOVATIONS

RÉSUMÉ

Dans cette étude, l'auteur analyse un important édifice de la ville de Iași, le Palais Cuza.

Monument architectonique distinct dans le paysage urbain, à destinée historique exceptionnelle, le bâtiment est perçu par le prisme des modifications et rénovations qui se sont succédées le long du temps.

Une telle démarche illustre les avatars d'une construction symbole pour les Roumains et en même temps révèle, de manière succincte, l'évolution des goûts et modalités de construction pendant les deux derniers siècles.

Ces pages peuvent aussi constituer une véritable source documentaire pour les actuels restaurateurs.